

"ומודה ועוזב ירוחם" (משלי כח, יג)

אין אדם נענש על עצם החטא אלא על כך שאינו מתחרט.

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה" – שיחה 1.
הבהרה. בהסכמת הרב, מאמר זה נערך ע"י תלמידו, אך טרם הגיהו]

"ותרא האשה כי טוב העץ למאכל... ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל... וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן... ויקרא ה' אלהים אל האדם ויאמר לו איכה. ויאמר את קולך שמעתי בגן ואירא כי עירום אנכי ואחבא. ויאמר מי הגיד לך כי עירום אתה, המן העץ אשר צויתך לבלתי אכול ממנו אכלת? ויאמר האדם 'האשה אשר נתתה עמדי, היא נתנה לי מן העץ ואוכל'". (בראשית ג, ריב)

אמרו חז"ל (ע"ז ה:): כי אדם הראשון היה כפוי טובה, כלומר טען שהקב"ה כביכול גרם שיחטא, במה שנתן לאדם את אשתו שפתתה אותו.

הננו רואים דבר פלא בהתנהגותו של הקב"ה לאדם החוטא. ה' איננו מעניש מיד עם עשיית החטא, אלא ה' מניח לחוטא שהייה קלה כדי שיוודה על חטאיו ויבקש סליחה מה', וע"י זה עוד יינצל מן העונש. ישנן עשר קללות הנכללות בפסוקים "בעצבון תאכלנה... בזעת אפיך תאכל לחם... כי עפר אתה ואל עפר תשוב" (פרקי דר' אליעזר, פרק י"ד, על בראשית ג, יז"ח). הקללות הנמרצות הללו נחרצו רק אחרי שאדם הראשון היה כפוי טובה, אבל לא אחרי עצם החטא של אכילה מעץ הדעת. והדבר תמוה כי משמעות הדברים היא שאילו לא התכחש והיה מודה על האמת, יתכן שלא היה מתקלל והיה ניצול מכל העונשים! (עיי' עוד שיחתנו לפר' בראשית, שיחה 2) זאת אומרת, רואים אנו מן סדר הפסוקים שיש כאן חטא עיקרי (שאכל מן העץ) וישנו חטא נוסף, והוא שהיה כפוי טובה. וכאילו העונש נגזר רק אחרי החטא הנוסף והטפל!

חז"ל לימדו אותנו כאן יסוד עצום. כאשר האדם נכשל בחטא, הרי זהו טבע הגוף המושך את האדם לחטא (מהר"ל, "נתיבות עולם", נתיב התשובה פ"א, "שהאדם אינו שכלי אלא הוא בעל גוף"). לכן אין זה עיקר התביעה נגדו. אבל במה שהוא איננו מתחרט, כמה שאיננו מתוודה על עונו אלא עוד מתעקש להצטדק, על זה עונש ייענש. (כמפורש במשלי א, כאלב).

ומעין זה מצאנו לחז"ל שחילקו בין דוד לשאול. כי הרי ידענו ששאול עלה על דוד בכמה וכמה מעלות: "אמר לו הקב"ה לדוד: דוד, שירה אתה אומר על מפלתו של שאול? אלמלי אתה שאול והוא דוד, איבדתי כמה דוד מפניו" (מ"ק טז:). ופירש"י שם: "שהוא צדיק ממך... שהוא צדיק גמור". וכן על הפסוק "בן שנה שאול במלכו" (שמו"א יג) חז"ל אמרו כבן שנה לחטא. ואם כן, יש לתמוה על מה שאמרו חז"ל: "שאול (בעבירה) אחת, ועלתה לו (להפסיד את המלוכה), – דוד (חטא) בשנים, ולא עלתה לו" (לא הפסיד את המלוכה) (יומא כב:).

וכאשר נעיין בטיב העבירות, נתמה עוד יותר, לא רק בגלל כמות העונות, אלא איכותם. שאול חטא חטא קל שלא גמר את כל המצוה של מחיית זרע עמלק, כי השאיר אגג מלך עמלק חי (שמו"א ט"ז), וגם מכשול זה בא לו מרוב רחמנות (כמ"ש שם ביומא כב: יצתה בתקול "אל תהי צדיק הרבה"). מה שאין כן דוד, שחטא בחילול ה' במה שצוה להרוג את אוריה ("נאצת", שמו"ב יב, יד עיי"ש ר"י אברבנאל, ואחד שווג ואחד מזיד בחילול ה' – אבות, ד'). ואין כפרה לחטא חילול ה' כי אם במיתה (יומא פו.) וחטאו השני היה מפקד מספר העם (שמו"ב כד.). הרי שדוד חטא בקום ועשה, ושואל רק נמנע בהימנעות מן המעשה, שהיא קלה יותר. אם כן, למה נענש עונש יותר קשה?

ואמנם כבר השיבו חז"ל על שאלה זו. "מכסה פשעיו לא יצליח, זה שאול. ומודה ועוזב ירוחם, זה דוד" (מדרש תהלים, ק, ג). כלומר שאול לא קיים דבר ה' בעמלק "ולא תחמול עליו" (שמו"א טו, ג). כאשר שמואל הגיע למחנה, יצא שאול לקראתו בהכרזה חגיגית: "ברוך אתה לה', הקימותי את דבר ה'" (פסוק יג). השיב לו שמואל, "ומה קול הצאן הזה באזני?" שאול שהבין את הרמז, התחמק "אשר חמל העם (כלומר, הוא אישית אינו מעורב בענין) למען זבוח לה' אלוהיך (כלומר, גם זאת רק לשם מצוה). אבל שמואל הפסיק אותו "הרף! ואגידה לך את אשר דבר ה'... למה לא שמעת בקול ה', ותעש הרע בעיני ה'". עד לרגע זה היתה לשאול עדיין שהות ופנאי להכות על לבו 'על חטא' ואזי היה ממשיך במלכותו. אבל שאול לא עשה כן והתקשה להודות על טעותו, והמשיך "אשר שמעתי בקול ה' ואלך בדרך אשר שלחני ה'" (פסוק כ'). לא נשארה ברירה בידי שמואל ופסק לו דין מר "יען מאסת את דבר ה', וימאסך ממלך". כעת אמנם שאול כבר הודה "חטאתי", אך מאוחר מדי.

לעומת זאת, כאשר נעיין בתגובתו של דוד לתוכחת הנביא, נמצא דברים שונים לחלוטין. (שמו"ב יב, ז) אחרי שלקח את בת שבע, ונתן הנביא הוכיחו במשל של כבשת הרש, פלט דוד מפיו "ואת הכבשה ישלם ארבעתים". (ובאמת, קפח בכך חיי ארבע מצאצאיו, התינוק מבת שבע, אמנון, אבשלום ואדוניהו). ומכל מקום מה שדוד המלך גזר "בן מות האיש העושה זאת" לא נתקיים בו, משום שתיכף כששמע דברי הנביא הצועק "אתה האיש!", הרכין דוד ראשו והודה "חטאתי לה'" (פסוק יג). מיד ענה הנביא "גם ה' העביר חטאתך, לא תמות". הננו רואים איפוא שהמסרב להודות באשמה, יענש – "מכסה פשעיו לא יצליח". אבל המוכן להכיר באשמתו, ינצל מפורענות – "ומודה ועוזב ירוחם" (משלי כח, יג).

ענין זה שלימדונו חז"ל, מוצאים אנו בעוד חמשה מקומות במקרא:

(א) פרשת גיחזי. הרי אלישע הנביא ריפא את נעמן שר צבא ארם. אבל אלישע קדש שם שמים בכך שסרב לקחת כסף על הריפוי הנסיי. אבל גיחזי משרתו רץ אחרי נעמן, ועל ידי דברי שקר שאמר לו הוציא ממנו כסף וחליפות בגדים, והטמין אותם במחבוא. כאשר גיחזי חזר לעמוד לפני אלישע, הוא לא פנה אליו להודיעו על עונשו, אלא הקדים לשאול אותו: "מאין, גיחזי?". (מלכים ב, ב, כח) עד לרגע זה היתה אפשרות לגיחזי לחזור בתשובה (ובעצם להתעורר: מדוע הנביא מתעניין לשאול מאין הוא בא, הרי הנביא נזהר מלדבר דברים בטלים). במקום זאת, גיחזי התכחש "לא הלך עבדך אנה ואנה". מיד גער בו הנביא "העת לקחת את הכסף ולקחת בגדים וזיתים וכרמים וצאן ובקר ועבדים ושפחות?" (כלומר, וכי משלמים שכר מצוה בעולם הזה? והרי בקידושין (לט:). נאמר שכר מצוה בהאי עלמא ליכא) מיד יצא גיחזי מצורע כשלג. והכל מפני שלא הודה באשמתו.

(ב) עוד מצאנו תופעה זו אצל **אחאב המלך**. הוא יצא להלחם ברמות גלעד ושאל את מיכה הנביא אם יצליחו בקרב. ענה לו בלשון סתמית "ראיתי את כל ישראל נפוצים על ההרים כצאן אשר אין להם רועה... ישובו איש לביתו בשלום" (דהיי"ב יח, טז). מבואר במלבי"ם (בתיאור המקביל במל"א כב, כ) שלא נגזר שאחאב ימות. אם היה מוותר על עריצותו אותו יום, היה נשאר בחיים, שהרי הנביא אמר שישוּב כל איש ישראל לביתו בשלום. אבל הנה אחאב הקשה את עורפו וצוה "קחו את מיכיהו... שימו זה בית הכלא והאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ" (דהיי"ב כב, כו) כלומר, רק כמות מצומצמת כדי שיחיה ולא ימות. ולכן, אחרי שכבר נתנה ההזדמנות המתאימה שיחזור אחאב בתשובה, והחמיץ, בא העונש המפורש מפי הנביא "אם שוב תשוב בשלום, לא דיבר ה' בי". ראינו, שהעונש בא לא על עצם החטא אלא על העקשנות והסרבנות.

(ג) כן אירע בהתפרצותו של **עוזיהו המלך**, שחשקה נפשו להיות גם כהן גדול ולהקטיר קטורת על מזבח ה', למרות האזהרה "והזר הקרב יומת". כאשר התקוממו נגדו כל הכהנים למחות בו "צא מן המקדש ולא לך לכבוד" (דהיי"ב כו, יח) הוא לא הגיב בהכנעה אלא "וויזעף... ובזעפו והצרעת זרחה במצחו". וכבר הפסיד את המלוכה 25 שנה עד יום מותו, כי נשאר מצורע (מל"ב ט"ו, ה, רש"י). כלומר, ברור הדבר שאם היה ניאות להפצרת הכהנים והיה יוצא מן המקדש, לא היה מצטרע. אלא שהחמיץ את ההזדמנות.

(ד) כן מצאנו במה **שקין** הרג את הבל. "ויאמר ה' אל קין, אי הבל אחיך? ויאמר לא ידעתי, השומר אחי אנכי? ויאמר מה עשית, קול דמי אחיך צועקים... ועתה ארור אתה". (בראשית ד, ט"א). כלומר, על ה' נאמר "ימינך פשוטה לקבל שבים". אילו היה רק מודה על פשעו היה מתקיים "ושב ורפא לו". אבל כאשר התכחש, נענש מיד.

(ה) כן אצל **אדם הראשון** (בו פתחנו עיונו זה). כאשר ה' קרא לו "איכה" (י' בניקוד סגול), האדם היה צריך להבין מיד: "אם יוצר עין הלא יביט" (תהלים צד, ט) ואיך אפשר להיתמם ולהתכחש, כאילו לא ראה ה' את מה שעשה? וכאשר אפשר לשוב בתשובה ולא חוזרים, אזי נענשים כפלי כפליים. בעדת קרח מתו מאתים וחמשים איש חוץ ממשפחת קרח. אבל כאשר בני ישראל באו בתלונות על כך, "ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות, מלבד המתים על דבר קרח". (במדבר יז, טו) עינינו הרואות שאין כל יחס בין המספרים הללו.

על זה התאונן ירמיה הנביא "ותאמרי כי נקיתי, אך שב אפו ממני, הנני נשפט אותך על אומרך לא חטאתי" (ירמיה ב, לה). מה שהאדם חוטא הוא שוגג ולפעמים קרוב לאונס "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז, כ) אבל כאשר איננו מתחרט וחוזר אל ה', הריהו פושע במזיד. ועל זה בא עיקר העונש.